

УДК 330.34

ЗМІСТ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМАХ¹

Барановський Олександр Іванович,
доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
ДВНЗ «Університет банківської справи»
e-mail: bai@ubs.gov.ua

Анотація. Критично проаналізовані еволюція і стан досліджень та підходи дослідників до визначення сутності трансформації та трансформаційних процесів. Наголошено на логічно незавершених положеннях теорії економічної трансформації. Наведено авторське бачення предметної спрямованості досліджень трансформаційних процесів в економічних системах. Представлені відмінності тлумачення трансформацій у різних теоріях і наукових течіях. Розглянуто складові та рівні перебігу трансформаційних процесів.

Ключові слова: трансформація, трансформаційний процес, трансформер, трансформаційний хрест, трансформаційний перехід, трансформація економічних систем.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; бібл.: 38.

SUBSTANCE OF TRANSFORMATIONAL PROCESSES IN ECONOMIC SYSTEMS

Baranovskyi Oleksand,
Doctor of Science in Economics,
Professor,
Prorector of SHEI «Banking University»
e-mail: bai@ubs.gov.ua

Abstract. Critically analyzed the evolution and the status of the research and approaches of scientists to definition of the substance of the transformation and transformational processes. Logically non-completed provisions of theory of economic transformation are stressed. Specifics of renewable, process (radical process an evolutionary process), formational, civilizational, dialectic, situational, management, institutional, elements, system, level, functional, informational approaches to understanding of nature of transformation is described. Attention is stressed on differences in treatment of the transformation in transformational theory of financial agents, theories of economic transformation, institutional turn, civil order; ordoliberal school of neoinstitutionalism. Author's view on subject focus of researches of transformational processes in economic systems is presented. Researches on adaptation problems of different entities to transformational changes are reviewed. Components and stages of transformational processes are described. Stressed on creation during transformational processes of transformational cross, field of transformational instability, transformational transition. Interpretation of economic transformation and transformation of economic system is presented. Principles of transformation of economic systems are presented.

Keywords: transformation, transformational process, transformer, transformational cross, transformational transition, transformation of economic systems.

Formulas: 0; fig.: 2; tabl.: 1; bibl.: 38.

СОДЕРЖАНИЕ ТРАНСФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМАХ

Барановский Александр Иванович,
доктор экономических наук, профессор,
проректор по научной работе
ГВУЗ «Университет банковского дела»
e-mail: bai@ubs.gov.ua

¹ Стаття підготовлена в рамках НДР «Теорія та методологія трансформаційних процесів у фінансовому секторі країни» (номер державної реєстрації 0117U002441), що виконується за рахунок видатків із загального фонду держбюджету.

Аннотация. Критически проанализированы эволюция и состояние исследований и подходы исследователей к определению сущности трансформации и трансформационных процессов. Указано на логичную незавершенность положений теории экономической трансформации. Приведено авторское видение предметной направленности исследований трансформационных процессов в экономических системах. Представлены отличия трактовки трансформаций в разных теориях и научных течениях. Рассмотрены составляющие и уровни протекания трансформационных процессов.

Ключевые слова: трансформация, трансформационный процесс, трансформер, трансформационный крест, трансформационный переход, трансформация экономических систем.

Формул: 0; рис.: 2; табл.: 1; библи.: 38.

Вступ. Трансформаційні процеси в різних сферах життєдіяльності суспільства, у тому числі й економічних системах та їхніх фінансових секторах, – нагальна потреба сьогодення, оскільки різнопланові трансформації зумовлюються новими потребами, відносинами, технологіями, викликами, іншими складовими їхніх мінливих внутрішніх і зовнішніх середовищ. Однак їх перебіг свідчить про відсутність чіткого бачення їхніх передумов і наслідків, обґрунтовану розробку комплексу необхідних для дієвих перетворень заходів.

Аналіз досліджень і постановка завдання. Проблематикою трансформаційних процесів в економіці займалися такі вітчизняні і зарубіжні дослідники, як А. Берлі (A. Berle), Е. Бернштейн (E. Bernstein), Т. Веблен (T. Veblen), Е. Домар (E. Domar), Л. Дроздович, Н. Іванова, К. Кларк (C. Clark), Н. Кухарська, І. Маркович, Г. Мінз (G. Means), Л. Морган (L. Morgan), Т. Пепе, У. Ростоу (W. Rostow), Н. Смелик, Л. Стеблякова, І. Тесленко, Р. Тітмас (R. Titmus), А. Тойнбі (A. Toynbee), А. Тоффлер (A. Toffler), Ж. Форрест'є (J. Forrester), Е. Хансен (E. Hansen), Р. Харрод (R. Harrod), Б. Шаванс.

Утім, і досі нерозв'язаною є проблема загальних теоретико-методологічних засад трансформаційних процесів у когнітивно-інструментальному, екзегетичному й ідеологічному аспектах. Тому сьогодення зумовлює затребуваність подальших досліджень, які б поглиблювали визначення теоретико-методологічних засад трансформаційних процесів у національних економіках.

Мета статті полягає в уточненні змісту трансформаційних процесів в економічних системах.

Результати дослідження. Розвиток світової економіки супроводжується неперервними різномасштабними трансформаціями, аналізованих яких присвячено багато досліджень і публікацій. В економічній науці, починаючи з теорії «чотирьох століть» А. Сміта (A. Smith), для вивчення трансформаційних процесів робились спроби побудови різних теорій: *визначальної ролі знарядь праці* [Л. Морган (L. Morgan), Т. Веблен (T. Veblen)]; *цивілізаційної* [А. Тойнбі (A. Toynbee)]; *суспільно-економічних формацій* (К. Маркс, Ф. Енгельс); *домінуючого сектору економіки* [К. Кларк (C. Clark)]; *народного капіталізму, держави «загального добробуту» і мішаної економіки* [Е. Бернштейн (E. Bernstein), А. Берлі (A. Berle), Г. Мінз (G. Means), Р. Тітмас (R. Titmus), Е. Хансен (E. Hansen), Д. Кларк (D. Clark)]; *економічного зростання* [У. Ростоу (W. Rostow), Е. Домар (E. Domar), Р. Харрод (R. Harrod)]; *індустріального і постіндустріального суспільства* [Дж. Гелбрейт (J. Galbraith), Ж. Форрест'є (J. Forrester), П. Дру-

кер (P. Drucker), Ж. Еллюль (J. Ellul)]; *третьої хвилі* [А. Тоффлер (A. Toffler)]; *ідеальних типів господарства* [В. Ойкне (W. Eucken), О. Ланге (O. Lange)]; *стійкого розвитку* [Г. Дейлі (H. Daly)]; *структурної трансформації* [А. Льюїс (A. Lewis), Х. Ченері (Hollis Chenery)]; *сучасного економічного зростання* [С. Кузнець (S. Kuznets)] [1, с. 113].

Як бачимо, часова і змістовна різноспрямованість зазначених досліджень багато в чому і зумовлює розмаїття поглядів дослідників на сутність трансформаційних процесів у державах світу, світовому господарстві і національних економічних системах, а відтак і в їхніх окремих секторах.

І хоча у другій половині минулого століття світ побачила нова наука – *транзитологія* як «нова» теорія перехідних економік, і досі в економічній науці не існує єдиної думки про зміст таких понять, як «трансформація», «структурна трансформація», «структурні зрушення», «структурні перетворення», а контури загальної теорії економічних трансформацій не виимальовуються навіть віддалено. Між тим її необхідність відчувається все гостріше, оскільки за наявності розмаїття відповідних теорій і концепцій досі не розв'язані найважливіші проблеми економіки, що трансформуються [1, с. 114].

За *трансформаційною теорією фінансового посередництва*, фінансові посередники перетворюють ринкові зобов'язання у власні.

Водночас «*трансформація*» продовжує бути невідзначеним терміном і в багатьох керівників фінансової сфери. На думку Г. Таккара (G. Thakkar): «Кожен хоче трансформації, але ніхто не знає її точного визначення». Незалежно від дефініції, керівники у фінансовій галузі погоджуються з тим, що трансформація стосується витрат, продуктивності та ефективності, надаючи гнучкість для зростання і прискорення для виходу на нові ринки, полегшуючи інтеграцію придбаних компаній, створюючи більшу прозорість і надаючи нові бізнес-ідеї [2, с. 8].

Складність досліджень трансформаційних процесів зумовлена їхнього багатогранністю і багатоаспектністю, що потребує їх уточнення і конкретизації. Так, ще не склалась цілісна концепція трансформації економічних систем (до яких належить і фінансовий сектор національної економіки. – О. Б.), яка б базувалася на чіткому розумінні її різноманітних параметрів і їх органічному взаємозв'язку в єдиній системі. Для багатьох досліджень характерні фрагментарність, невизначеність вектора трансформації економічних систем. Потрібне глибше обґрунтування методологічної бази теоретичних досліджень процесів транс-

формації економіки. Нерідко економічна система як об'єкт трансформації розуміється лише як сукупність елементів в їх взаємозв'язку, а системність ототожнюється із сумарністю. При розгляді трансформації економічних систем не завжди приділяється належна увага взаємозв'язку і взаємодоповненню процесів формування економічних відносин і розвитку інститутів. Важко проникають у наявні надто економізовані моделі трансформації економіки інституціональні, соціокультурні, постіндустріальні характеристики. Відносно слабо розроблені питання адаптації тенденцій економічного розвитку високорозвинених країн до національних, соціокультурних умов пост-соціалістичних держав, що переживають системну трансформацію [3].

Представники певних галузей знань у рамках різних наукових парадигм, за допомогою характерних для цих парадигм специфічних понять і термінів аналізують склад суб'єктів модернізації, їхню природу, соціальні риси, економічні інтереси, напрями і результати діяльності, характер впливу на трансформаційний процес. Непорівнянність бачень реальності, що при цьому формуються, ускладнює вироблення єдиного уявлення про рушійні сили трансформаційного процесу. Однак І. Лукінов зазначав, що трансформаційні процеси не мають нічого спільного з економічним хаосом [4, с. 445].

Крім того, у самій теорії економічної трансформації залишаються логічно незавершеними такі досліджувані положення, як [5]:

- категорія економічної трансформації, її співвідношення з такими поняттями, як модернізація, інституціональні перетворення, перехідні процеси;
- умови, за яких трансформаційний процес завершується модернізацією економіки; характер впливу різних суб'єктів ринкової економіки на ці умови;

- взаємодія суб'єктів ринкової економіки для успішного завершення трансформаційного процесу і його прогнозовані результати;
- риси ефективної держави, покликаної забезпечити успіх трансформаційного процесу на основі модернізації.

Зокрема, висловлюється думка, що *трансформація, акультирація* (перенесення однієї культури в іншу), *реформування, модернізація* позначають різні аспекти такого місткого поняття, як «зміни», але ці поняття не синонімічні. Вони відображають особливості кожної «зміни». Наприклад, трансформація відрізняється від реформування і модернізації, насамперед, за суб'єктом ініціювання. Так, при реформуванні і модернізації ініціатива змінити виходить від уряду чи іншого уповноваженого органу, тобто спрацьовує внутрішній чинник. А при трансформації спрацьовує зовнішній чинник, яким може слугувати акультирація.

При трансформації можливість реалізації кінцевої мети не може бути первісно визначена, оскільки спрямована на широкий спектр відносин, що унеможливає контроль процесу. Модернізація ж і реформування – керовані процеси, від проведення яких очікується певний конкретний результат.

Виходячи з цих послань, можна позначити реформування і модернізацію як зміни у значенні оновлення системи, а трансформацію – як зміни у значенні переходу системи від одного стану в інший [6, с. 25].

Загалом трансформація розглядається в різних теоретичних течіях за допомогою різних підходів: *відтворювального, процесного, формаційного, цивілізаційного, діалектичного, інституціонального, управлінського, ситуаційного, елементного, рівневого, функціонального, інформаційного, системного (табл.)*. Виокремлюються в літературі і конструкти, що об'єднують по кілька різних підходів, зокрема: *еволюційно-інституціональний, діалектико-формаційний, темно-структурний*.

Таблиця

Підходи до визначення природи трансформації

Назва підходу	Характеристика підходу
Відтворювальний	Визначає такі основні властивості трансформації як соціально-економічного процесу: циклічність, кумулятивність, нелінійність і еволюційність
Процесний	Розглядає трансформацію як серію взаємопов'язаних процесів, які реалізуються в певній послідовності та є тривалими в часі. Виокремлює <i>процесно-радикальний</i> і <i>процесно-еволюційний</i> підходи, які дозволяють більш повно розкрити особливості кардинальності та стрімкості перебігу трансформаційних процесів. Передумовою формування принципів трансформації є питання про її перервність чи безперервність. Найпоширеніший перший підхід визначає трансформація як дискретний процес, що ототожнюється з реформами. Другий підхід визначає трансформацію безперервною і розглядає її або як тривалий суспільно-історичний процес, або як атрибут повсякденної соціальної реальності
Історичний	Розглядає трансформацію як певний етап історичного розвитку
Формаційний	Теорія і методологія структурної трансформації економічних систем виявляє загальні теоретико-методологічні засади структурної трансформації економічних систем і механізмів їх реалізації в умовах становлення ринкової економіки
Цивілізаційний	Розглядає трансформацію через призму розвитку людської цивілізації
Інституціональний	Аналізує об'єкти трансформації, виокремлює дві групи інституціональних трансформацій: <i>трансформацію формальних інститутів</i> і <i>трансформацію неформальних інститутів</i>
Детерміністичний	Заперечує існування генетичного коду, що передається від однієї стадії еволюції іншій
Діалектичний	Зазначає, що трансформація здебільшого характеризує не функціонування, а розвиток системи
Управлінський	Наголошує на необхідності забезпечення трансформаційних процесів у життєдіяльності суспільства
Ситуаційний	Пояснює трансформацію як момент кардинальних перетворень, у результаті яких структура, ознаки, система взаємозв'язків змінюються повністю
Елементний	Пояснює можливість розкладення макротрансформацій на низку мікротрансформацій

Закінчення табл.

Назва підходу	Характеристика підходу
Рівневий	Розуміє під трансформацією певний рівень трансформаційних зрушень, перевищення якого змушуватиме держави вживати коригувальних заходів зі зміни статус-кво у сфері, що трансформується
Функціональний	Визначає здатність (на всіх рівнях її прояву) до трансформаційних змін. Розглядає трансформацію як важливий чинник соціально-економічного розвитку
Інформаційний	Зазначає, що в сучасних умовах найважливішим напрямом глобальної трансформації стає перехід до інформаційної економіки, відмінною рисою якої є розвиток інфраструктурних видів економічної діяльності, в основі яких лежить застосування інформаційних ресурсів і технологій
Системний	Підхід, що застосовується в контексті <i>теорії економічного розвитку</i> , передбачає виявлення загального системоутворювального зв'язку, завдяки якому реалізується властивість цілісності стосовно елементів системи, здатного виконувати відносно самостійні системні функції. Зв'язок елементів з цілісністю є своєрідним критерієм реалізації системного підходу. За цим підходом трансформація є іманентною особливістю національних економік, яка відбувається постійно і є явищем безперервної зміни форми

Примітка. Складено за [3; 7, с. 129; 8, с. 126; 9; 10, с. 77; 11, с. 53; 12, с. 28] і на основі власних напрацювань.

Неоднозначність тлумачення сутності трансформації зумовлена її розглядом як щодо вираження цієї категорії в термінах різних економічних концепцій, так і закладеного в них змісту, уявлень про необхідні якісні перетворення.

Поняття «*трансформація*» (від лат. *transformatio* – змінювати), на відміну від простої зміни елементів системи, означає такі перетворення системи, структури, форм і функцій, організації, відносин й інтересів, компонентів і параметрів, пропорцій і зв'язків, які сукупно спричиняють зміни цільової спрямованості

дій економічних агентів і ролі того чи іншого сектору в національній економіці. Трансформація має багато синонімів – перетворення, відображення, видозміна, модифікація, варіація, варіант, версія; ревізія, переворот, переміна, ломка, переродження, метаморфоза, перевтілення, перелом, перебудова, перегляд, пертурбація, модифікування, трансформування, обертання, переростання, перехід.

Загалом, предметна спрямованість досліджень трансформаційних процесів в економічних системах має складатися з певних елементів (рис. 1).

Рис. 1. Предметна спрямованість досліджень трансформаційних процесів в економічних системах

Примітка. Авторська розробка

У суспільних науках термін «трансформація» використовується з 1940-х років для опису радикальних структурних змін, переходу суспільства до якісно нового стану організації. Так, К. Полані (K. Polanyi) 1944 року наголосив на великій трансформації як цілісному перетворенні, у рамках якої здійснюється еволюційний перехід до нової економічної системи [13].

Трансформація спряжена зі зміною економічної системи, але такою, за якої відбувається її якісне переродження, розвиток. В економічній літературі цей термін часто використовують нарівні з поняттями «період реформування», «перехідний період» чи як синонім категорії «розвиток» [14]. Проте, на наш погляд, останні поняття є тільки одними з численних змістових характеристик більш місткого поняття «трансформація» і не можуть претендувати на ідентичність із ним.

Велика економічна енциклопедія визначає трансформацію як взаємодію різних процесів і явищ у сфері економіки, політики та інших сферах, які в результаті забезпечують формування нової якості соціальної системи загалом [15, с. 681]. Утім, на наше переконання, подібне визначення не дає чіткого уявлення про трансформовану внаслідок такої взаємодії (тим більше, незрозуміло, яким чином можуть взаємодіяти між собою різні процеси і явища) систему.

Представники *ордоліберальної школи неоінституціоналізму* тлумачать трансформацію в термінах господарських порядків. Зміни, яких зазнає економічна система, оцінюються з огляду на зміни її структури. Утім, одні з них розуміють трансформацію як докорінне перетворення економічної системи внаслідок зміни її структури та порядку, інші вважають достатньою будь-яку заміну навіть окремих конституючих порядок ознак іншими, завдяки яким старий порядок (його окрема сфера) замінюється новим [16]. Натомість Е. Тоффлер (A. Toffler), застосовуючи поняття «глобальна трансформація суспільства», підходить до оцінки видозміни суспільства з глобальних позицій, розуміючи під трансформацією значні якісні стрибки в суспільному розвитку, кожний з яких передбачає його радикальну зміну, або навіть заперечення попереднього досвіду. І додає при цьому, що такий характер руху притаманний економічним системам [17].

Водночас Б. Шаванс наполягає, що трансформація передбачає радикальні дискретні зміни в політичному режимі, формах власності, механізмах координації [18]. На думку В. Шаповалова, трансформація – задана і вироблювана міра належних змін, у рамках якої йде відбір найсуттєвішого і перспективного, відбувається адаптація суспільства до змін середовища через формування програм, проєктів, цілей, технологій, розв'язання протиріч; не просто зміна змісту і функцій певної сфери суспільства, а умова оптимізації самих змін, усунення надлишків за рахунок узгодження логіки речей і логіки людської суб'єктивності [19, с. 9].

З вищезазначеним, на наш погляд, також не можна цілком погодитись, оскільки, по-перше, тільки зміна структури економічної системи без урахування кількісних і якісних змін її елементів не свідчить про її повну чи часткову трансформацію. По-друге, не-

правомірно обмежувати наслідки трансформаційних процесів лише радикальними змінами без урахування розмаїття можливих змін. По-третє, незрозуміло, яким чином може відбуватись усунення надлишків (яких? – О. Б.) за рахунок узгодження логіки речей (яких? – О. Б.) і логіки людської суб'єктивності, оскільки таке узгодження априорі неможливе.

С. Васін акцентує увагу на тому, що трансформація як еволюційний процес розвитку соціально-економічної системи є прогресуючим перетворенням її структури, причиною якого служить зміна її складових, яке виходить за межі можливостей самоорганізації системи на колишньому рівні [20, с. 16].

Викликає, на наш погляд, сумнів і визначення трансформації як тривалого суспільно-історичного процесу зміни об'єктних форм на основі причинної і кількісно-якісної детермінації внаслідок об'єктивних умов і суб'єктивних чинників, що зумовлює її спрямованість [8, с. 129], оскільки трансформація не може зводитись тільки до зміни об'єктних форм.

Вбачають у трансформації і процес перетворення, видозміни явищ, ситуації, що супроводжується відмиранням одних елементів, рис, властивостей і появою нових; послаблення одних типів і форм власності і посилення інших, поетапну переорієнтацію економічної структури регіональних господарських систем і всього економічного простору [21, с. 41].

У *неоінституціоналізмі* системна трансформація вивчається в рамках *теорії інституціонального повороту*, заснованій на обмеженій раціональності поведінки суб'єктів і виникненні трансакційних витрат. Інституціональний поворот є наслідком взаємозалежності інституціональних правил гри, стратегій гравців, обраних у рамках відповідних правил, їхніх спроб змінити правила заради особистої вигоди. Запобігання невідповідності індивідуальних вигід від економічної діяльності суспільним (зовнішнім ефектам), зумовленої нечіткими правами власності, вимагає втручання держави в господарський процес шляхом формування інститутів, що забезпечують ефективну структуру прав діяльності.

Теорія господарського порядку особливо підкреслює відносність як суспільного, так і економічного розвитку, багатоваріантного з огляду на принципову відкритість історії. Трансформацією вважається як «будь-яка заміна навіть окремих утворюючих порядок ознак іншими, завдяки яким старий порядок (або його частина) замінюється новим» [22], так і послідовний еволюційний процес (*ендогенна трансформація*) чи вже усвідомлена зміна суспільством (*екзогенна трансформація*) базових ознак одного порядку альтернативними ознаками іншого порядку, що зумовлює докорінне перетворення економічної системи загалом. Відтак ринкова системна трансформація – це об'єктивно зумовлений історичним розвитком світового господарства процес, що полягає в переході від системи одного типу до іншого шляхом усебічної зміни форм централізованої планової системи формами ринкової [23]. Вибудовуються принаймні два зрізи дослідження проблеми адаптації різних суб'єктів господарювання до трансформаційних змін [24]:

1) виявлення і обґрунтування трансформаційних змін на різних часових інтервалах у структурно-просторовому вимірі глобальної економіки, форм і способів їх прояву, напрямів взаємовпливу;

2) структурування економічних систем різного рівня і обґрунтування адаптивних глобальним трансформаційним змінам характеристик їхнього розвитку в просторі на поточному часовому інтервалі.

Утім, обираючи траєкторії трансформаційного розвитку, слід урахувати різні пропорції саморегулювального і регулюючого начал.

За реформаційним (модернізаційним) сценарієм розвивається світова система наднаціонального регулювання, орієнтована на реформування інститутів, відповідальних за підтримання стійкості і прозорості функціонування глобальної економіки, а також процеси державного регулювання національних економік.

Революційна трансформація, з одного боку, передбачає як *трансформер військові перевороти*, що більшою мірою характерно для країн периферії, де зміна правлячих кланів через воєнні дії створює умови виходу на нову траєкторію функціонування, але не розвитку, оскільки питання реформування національної соціально-економічної системи не вирішуються. З другого боку, *криза як трансформер* у контексті даної траєкторії розвитку міг би сформувати «інноваційний прорив» країн периферії і зміну структури ринкового ядра, чого досі не сталося [24].

Зазначається також, що трансформація – деякий етап розвитку, стрибок, що знаменує переродження системи. Усі кількісні зміни і якісні вдосконалення, що відбуваються до стрибка, – розвиток по горизонталі, модернізація системи [25]. Однак, на наш погляд, такий підхід нівелює саму можливість урахування однієї з неодмінних ознак трансформації як безперервності трансформаційних процесів.

В. Сінг (V. Singh), Дж. Крейгер (J. Krager), С. Скайлс (S. M. Skiles) говорять про трансформацію як зміну структури об'єкта з метою забезпечення його нових функціональних можливостей чи вдосконалення вже наявних [26]. Утім, трансформація, по-перше, не може обмежуватися лише зміною структури об'єкта, а по-друге, матеріалізуватись тільки в забезпеченні його нових функціональних можливостей чи вдосконалення вже наявних.

Н. О. Кухарська тлумачить трансформацію як постійну форму життєдіяльності, руху, в ході якої співіснують старе і нове, народжуються і в певних умовах виживають і розвиваються інноваційні напрями: матеріально-технічна і соціальна база НТР, реформи, соціальні наслідки, а інколи і негативні для суспільства новоутворення і деформації [1, с. 119].

Л. П. Стеблякова розглядає трансформацію як спосіб розвитку економічної системи: *функціональний розвиток*, пов'язаний зі збереженням відносно стабільного стану, стійкості і системної якості, порядку системи, мірою накопичення змін переходить у *трансформаційний розвиток*, що включає *етап кількісно-якісних змін системи* зі збереженням її стійкості і *етап переродження системи* (власне трансформації), пов'язаний з якісними змінами, з порушенням стій-

кості, який може завершитися або ствердженням нової системи, або її розпадом [3].

За Д. Плотніковим, трансформація – процес якісного перетворення системи, зміни етапів економічного розвитку країн, стадій розвитку, стрибок, що знаменує переродження системи, симбіоз еволюційного і революційного розвитку [27].

Трансформація передбачає зміну компонентів, параметрів, пропорцій, зв'язків економічної системи, які, накопичуючись, зумовлюють перехід її в новий якісний стан. Трансформація – це не просто само-розкриття системи, актуалізація закладених у ній потенцій, зміна станів, форм функціонування. Завдяки трансформації система виходить на інший рівень функціонування, раніше недоступний і неможливий для неї, змінюючи при цьому свою організацію [3].

А оскільки якісна зміна системи обов'язково супроводжується перетворенням її структури, то наслідком цього процесу і його основою виступає *перетворення структури системи*, що спричиняє *зміну форм і способів економічної діяльності*. Останнє ж може викликати *зміну цільової спрямованості економічної діяльності*. Категорії «*рух*», «*розвиток*», «*трансформація*» – не синоніми, і хоча вони відображають один процес, але кожна при цьому має свій зміст і виражає конкретні відносини [28, с. 28].

У цьому зв'язку, наприклад, під трансформацією економічної структури регіональної економіки розуміють послідовний процес галузевої і територіальної реструктуризації економіки на мезорівні, цілями якого є стимулювання ресурсних потоків економічних суб'єктів в інноваційні проекти регіону, міжрегіональний «переплив» капіталу і трудових ресурсів, забезпечення стійкого розвитку регіонів [29].

Трансформація, що ототожнюється з процесом просторово-часового переходу соціально-економічної системи від одного стану до якісно іншого (функціоналу і організаційно-інституціональної структури), *трансформерами* висуває сам *ринковий механізм*, а також *кризи функціонування і розвитку структурних елементів соціально-економічних систем (підсистем) різних рівнів (мега-, макро-, мезо- і мікро-)*. Трансформація передбачає зміну компонентів, параметрів, пропорцій, зв'язків економічної системи, які зумовлюють перехід її в новий якісний стан і є об'єктивно-суб'єктивним процесом розвитку, що, з одного боку, відбувається відповідно до об'єктивних законів, а з другого – ініційований і регульований суб'єктами з метою його прискорення і надання йому певної спрямованості [24].

У цьому зв'язку, як нам здається, по-перше, не можна зводити трансформери тільки до ринкового механізму і криз функціонування й розвитку структурних елементів соціально-економічних систем, оскільки за такого підходу ігноруються політичні, нормативно-правові, організаційно-методичні, інформаційно-аналітичні, технологічні, соціокультурні передумови, а також суб'єктивні чинники трансформаційних процесів. По-друге, трансформаційні процеси в соціально-економічних системах (підсистемах) мають розглядатись не лише на мега-, макро-, мезо-,

мікро-, а й на метарівні, тобто рівні економічних і валютних союзів і співдружностей країн світу.

Трансформаційні процеси тлумачать як:

- закономірні явища стадійного характеру, які несуть у собі можливості якісної зміни економічної системи із виключенням її неефективних елементів [10, с. 77];
- довгострокові зміни в економічних структурах у просторі і часі [30];
- період, що завершується умовним виходом країни на новий рівень стійкого економічного зростання і стабілізацією соціально-політичних структур, які докорінно змінюють систему національного господарства, темпи розвитку виробництва, поведінку суб'єктів і взаємодію економічних інститутів [31].

А. С. Зубенко наголошує, що розвиток трансформаційного процесу зумовлений народженням збурення (трансформатора), що спричиняє деформацію системи і численні ланцюгові деформації її структурних елементів (підсистем) [32].

Очевидною характеристикою трансформаційної системи є протиріччя між інерційністю динаміки соціально-економічних відносин і якісним характером змін, що відбуваються.

Трансформація, яку супроводжує всебічна модернізація, включає сукупність *техніко-технологічних, законодавчих, організаційних і соціально-економічних перетворень* у суспільстві. *Техніко-технологічна* складова трансформації передбачає якісну зміну взаємозв'язку науки, техніки і економіки на основі інновацій з метою забезпечення орієнтації на потреби суспільства, прискорення технологічного прогресу. *Організаційна і законодавча* складові трансформації пов'язані зі станом інституціонального середовища розгортання перетворень і передбачають продуману державну політику стосовно всіх суб'єктів соціуму і забезпечення інституціональної достатності середовища протікання змін. *Соціально-економічна* складова трансформації спирається на таку зміну відносин власності, політики доходів, що сприяють поєднанню економічних інтересів економічних агентів, їх консолідації. Незворотність трансформації забезпечується ефективним інститутом державного управління.

Трансформація на основі модернізації можлива тільки в тому разі, якщо буде створено ефективне інституціональне середовище, у рамках якого забезпечується взаємодія всіх суб'єктів ринкової економіки (домогосподарств, бізнесу, держави і некомерційних організацій). Взаємодія інститутів держави і громадянського суспільства сприяє процесові успішної модернізації [5].

Трансформаційні процеси в будь-якій складній соціально-економічній системі передбачають як кількісні, так і якісні перетворення. Причому, змінюючи цілеспрямовано і регулярно статус-кво, власники і менеджмент бізнес-структур є одночасно суб'єктами і об'єктами трансформаційних процесів, а зміни внутрішнього і зовнішнього середовища не лише створюють нові умови для їх підприємництва, а й спричиняють трансформацію їхніх структур і систем управління.

Глибокі зміни якості системи, що спричиняють виникнення нової системи, називаються трансформацією, яка має часову характеристику – *швидкість перебігу* – і залежить від активності трансформаційних сил, прийнятої політики, накопиченої «критичної маси» [33].

Учені розглядають трансформацію як *економічну* (що зумовлюється певними економічними відносинами) і *універсальну категорію філософії* (як змісту процесу послідовної зміни соціальної якості субстанції, структури і функцій даної соціальної системи при переході від одного рівня структурної організації людських співтовариств до іншого, еквіпотенційного даній соціальної системи).

При цьому наголошується, що трансформацію слід досліджувати на різних рівнях господарської системи. На макrorівні вона передбачає зміну: власності координатії (алокації ресурсів); відносин власності; типу відтворення; економічної пропорційності; моделі мотивації; цілей і засобів економічного розвитку; інститутів і права. Отже, система є трансформаційною тільки тоді, коли відбуваються якісні (революційні у філософському розумінні) перетворення однієї основи (старої основи) в іншу (нову). Унаслідок нелінійності розвитку «нова» система може бути більш прогресивною (а може й не бути), економічно ефективною, більш гуманною, ніж наявна. Для розкриття динамічної сутності процесів трансформації може бути використана категорія «*трансформаційного хреста*», суть якого полягає в нерівномірному *регресі* наявної і *прогресі* нової економічної системи. У просторі, де ці системи (які не мають цілісної структури) в основному врівноважують одна одну, утворюється *поле трансформаційної нестабільності*, що виражається дифузиею інститутів, слабкістю економічних і формуванням неекономічних детермінант, нелінійним плином (турбулентністю) часу і мозаїчністю економічного простору, нерівномірною, диспропорційною економічною динамікою. А розуміння динамічної сутності процесів трансформації розширюються завдяки визначенню такого компонента, як *трансформаційний перехід*, виражений зміною фаз рівноваги системи і фаз заміни, тобто трансформації системи, представленої в часових показниках, зумовленої трансформацією інформаційних імпульсів, комунікаційних центрів і менеджерських еліт [9].

Аналіз зв'язків сучасної світової економіки і особливостей її структури дозволяє виявити специфіку економічних процесів, що зумовлюють якісні зміни в розв'язанні глибоких проблем економік більшості країн світу. Виходячи з цього, сучасну економічну епоху можна визначити як «*епоху біфуркацій*». Відтак змістом трансформаційних процесів буде структурне перетворення системи соціально-економічних відносин, у якій головними змінними аспектами є відносини власності, способи координації і підтримки рівноваги, науково-технологічні перетворення виробництва, інститути і право, а також формування галузевого пріоритету господарства в умовах подальшої глобалізації життя суспільства, що впливає на реформування ринкових зв'язків і економіки загалом.

Таким чином, *економічну трансформацію* можна розглядати як процес внесення нових елементів в основу сучасної моделі економіки, який спричиняє зміну чинної конструкції чи створення вторинної [34, с. 21].

Водночас економічну трансформацію тлумачать і як перетворення структур, форм і способів економічної діяльності, зміну її цільової спрямованості [35, с. 352].

Спільною позицією вчених є наявність таких ключових моментів у трактуванні трансформації як економічного явища [36, с. 206–207]:

1) переважання якісних перетворень економічної системи (зміна, перетворення виду, форми, істотних властивостей), що призводить до зміни структури та форм і способів економічної діяльності;

2) необхідність поштовху до порушення стабільного функціонування і переходу у стан нерівноваги;

3) невідворотності кількісних (елементи системи, зміст підсистем, складність структури) та якісних (властивості елементів і зв'язків між ними, характеристики структурованості та рівності системи) змін різної інтенсивності й спрямованості;

4) результат може мати як прогресивний, так і регресивний характер.

Термін «*трансформація економічних систем*» має неоднозначне тлумачення. Найчастіше він означає «радикальні ринкові реформи», використовується як синонім особливого революційного руху системи в

рамках перехідного періоду. Неминучість відповідних перетворень економіки є наслідком загальних закономірностей розвитку суспільства. Трансформація економічної системи на будь-якому етапі руху – результат її попередніх стадій розвитку, неперервного процесу перетворення системи, особливість якого задає специфіку подальшому просуванню. Трансформація – рух, що описується зміною певних характеристик макроекономічної системи, має додаткові обмеження з інтенсивності, глибини, тривалості й інших процесів. Це – одна з форм руху, деяка сторона руху системи в часі і в економічному просторі [14].

Трансформація – це процес переходу соціально-економічної системи з одного стану до якісно іншого стану. Критерієм (ознакою) трансформації соціально-економічних систем є система цінностей як сукупність домінуючих уявлень про ідеальні форми і способи життєдіяльності, що поширюються на всі відносини і зв'язки і є мотивом безпосередньої діяльності [37].

У трансформації соціально-економічної системи вбачають не лише революційні перетворення, а й еволюційний розвиток як об'єктивний процес, навіть попри те, що сучасна нелінійність розвитку соціально-економічних систем породжує безліч випадковостей і закономірностей [38, с. 137].

Принципи трансформації економічної системи поділяють на метапринцип, когнітивні та методологічні принципи (рис. 2).

Рис. 2. Принципи трансформації економічної системи

Примітка. Побудовано автором за [8, с. 126–129]

У свою чергу, метапринцип трансформації базується на метапринципі онтології і полягає в тому, що трансформація є субстрат-реляційною субстанцією розвитку економічної системи на основі таких висновків [8, с. 126]:

- трансформація економічної системи як частина перетворення суспільної системи є трива-

лим суспільно-історичним процесом. Розвиток як ускладнення суспільства і економіки є реальністю, що відбулась, тоді як трансформація здійснюється в теперішній час і певною мірою містить у собі й майбутнє як реально можливе здійснення тих змін, для яких складаються всі необхідні умови;

- процес розвитку може мати перерву, зупинку чи реверсію. У період, коли розвиток не відбувається, рух суспільства і економіки не може бути зупиненим, тому здійснюється зворотний рух. Відтак процес трансформації не зупиняється в період відсутності розвитку системи, що забезпечує безперервність соціально-історичного процесу;
 - трансформація є субстанцією розвитку, оскільки створює передумови у вигляді матеріального субстрату і функцій як відносин для наступного ступеня. Відношенням є і зміна стану субстрату порівняно з його попереднім у часі станом, а також його відносини з іншими субстратами. Тому трансформація як субстанція розвитку має субстрат-реляційний характер.
- Зміст економічної трансформації на основі принципів синергізму проявляється через двоїстість внутрішньої будови економічної системи як єдності структури і функцій, що визначає дуальний характер опису її трансформації: процесуально – як чергування діалектичного і синергетичного її циклів, і предметно – як зміну станів, що становлять дану економічну систему об'єктів і рівнів їхньої структурної організації [9].
- Отже, на наш погляд, **трансформаційні процеси в економічній системі – це:**
багатовимірний і багаторівневий перехід економічної системи від одного якісного стану до іншого; еволюційне перетворення, тривалі і цілеспрямовані кількісно-якісні зміни в системі економічних відносин; інститутів власності й організаційно-правових форм і принципів функціонування економічних агентів.
- Висновки.** Таким чином, відсутність однозначного тлумачення сутності трансформаційних процесів в економічних системах зумовлює нагальну необхідність поглиблення наукових досліджень у цій сфері, у ході яких мають бути уточнені їхні зміст, складові і принципи організації й перебігу, передумови виникнення і наслідки реалізації. Це дозволить більш обґрунтовано підходити до оцінки перспективних і сьогоденних трансформаційних процесів як в економічній системі країни загалом, так і в окремих секторах національної економіки.

Список використаної літератури

1. Кухарская Н. А. Сущность и направления трансформации экономического развития Украины в условиях рыночных реформ / Н. А. Кухарская // Економічні інновації. – 2013. – Вип. 52. – С. 113–123.
2. Фінансова трансформація: думка експертів стосовно спільного обслуговування та аутсорсингу. – Київ : АССА, 2012. – 20 с.
3. Стеблякова Л. П. Трансформация экономических систем: теория и практика : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / Л. П. Стеблякова. – М., 2010. – 54 с.
4. Лукинов І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ сторіччя) / І. Лукинов. – Київ : Книга, 1997. – 455 с.
5. Тесленко І. Б. Институциональный анализ трансформационных процессов в российской экономике : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / И. Б. Тесленко. – Владимир, 2009. – 30 с.
6. Исмаилов М. А. Аккультурация как основной фактор трансформации правовой системы / М. А. Исмаилов, Д. Ю. Мусаева // Юридический вестник ДГУ. – 2014. – № 3. – С. 24–28.
7. Мельников Д. В. Особенности трансформации отношений собственности в России / Д. В. Мельников // Вестник ЮУрГУ. – 2015. – Т. 9, № 2. – С. 128–134. – (Серия «Экономика и менеджмент»).
8. Смелик Н. Л. Принципы трансформации экономической системы / Н. Л. Смелик // Известия Санкт-Петербургского государственного аграрного университета. – 2014. – № 36. – С. 126–130.
9. Маркелов А. Ю. Трансформация фирмы в процессе развития институтов современной экономики: теория, методология, практика : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / А. Ю. Маркелов. – Саратов, 2009. – 33 с.
10. Маркович І. Б. Розкриття сутності поняття трансформації економічного простору в системі категорій розвитку національної економіки / І. Б. Маркович // Економіка розвитку. – 2014. – № 2 (70). – С. 77–81.
11. Дроздович Л. И. Теоретико-методологические аспекты трансформации экономических систем / Л. И. Дроздович // Экономическая наука сегодня. – 2015. – № 4. – С. 48–62.
12. Ватутіна Л. А. Трансформация инфраструктуры предпринимательства при переходе к информационной экономике / Л. А. Ватутіна, А. Г. Кузнецова, Е. Б. Фоменко // Наука и бизнес: пути развития. – 2015. – № 12. – С. 27–30.
13. Polanyi K. The Great Transformation: The political and economic Origin of Our Time / K. Polanyi. – Boston, 1944. – 317 p.
14. Джіоева І. К. Трансформация социально-экономических процессов в приграничном регионе : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / И. К. Джіоева. – М., 2010. – 23 с.
15. Большая экономическая энциклопедия. – М. : Эксмо, 2007. – 816 с.
16. Платонова Е. Экономические системы и их трансформация / Е. Платонова // Мировая экономика и международные отношения. – 1998. – № 7. – С. 30–40.
17. Тоффлер Э. Третья волна : пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – 776 с.

18. Шаванс Б. Эволюционный путь от социализма / Б. Шаванс // Вопросы экономики. – 1999. – № 6. – С. 4–26.
19. Шаповалов В. Ю. Роль социальных трансформаций в процессе развития общества / В. Ю. Шаповалов // Теория и практика общественного развития. – 2010. – № 4. – С. 9–12.
20. Васин С. М. Трансформация социально-экономической системы региона : автореф. дис. ... д-ра экон. наук : спец. 08.00.01; 08.00.05 / С. М. Васин. – СПб., 2007. – 37 с.
21. Пепа Т. В. Регіональна динаміка і трансформація економічного простору України : монографія / Т. В. Пепа. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 440 с.
22. Bonet A. Zum gegenwaertigen Stand der Transformationstheorie / A. Bonet, C. Ohly // Wirtschaftspolitik. – 1992. – № 41. – P. 28–29.
23. Хомидов Ф. М. Теоретические основы трансформации экономических систем в условиях глобализации мирового хозяйства [Электронный ресурс] / Ф. М. Хомидов. – Режим доступа : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23599>.
24. Воронкова О. Н. Векторы развития трансформационных процессов в мировой экономике [Электронный ресурс] / О. Н. Воронкова. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/oct-2013>.
25. Кириченко В. Рыночная трансформация экономики: теория и опыт / В. Кириченко // Российский экономический журнал. – 2000. – № 11-12. – С. 34–37.
26. Singh V. Innovations in design through transformation: a fundamental study of transformation principles / V. Singh, S. M. Skiles, J. Krager, C. C. Seepersad // Journal of Mechanical Design. – 2009. – Vol. 131. – P. 18.
27. Плотников Д. А. Трансформация экономической системы России в переходный период : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / Д. А. Плотников. – Омск, 2005. – 239 с.
28. Карпунина Е. К. Трансформация как способ развития экономической системы / Е. К. Карпунина // Вестник ТГУ. Гуманитарные науки. Экономика. – 2011. – Вып. 4 (96). – С. 27–34.
29. Туфетулов А. М. Интеграционные процессы трансформации экономической структуры региональной экономики : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (региональная экономика) / А. М. Туфетулов. – М., 2009. – 41 с.
30. Мартынов А. В. Об обновлённой концепции экономической трансформации / А. В. Мартынов // Общество и экономика. – 2011. – № 4–5. – С. 5–36.
31. Манахова И. В. К вопросу о построении модели устойчивого развития национальной экономики / И. В. Манахова // В кн: Формирование российской модели рыночной экономики: противоречия и перспективы. – М., 2003. – Ч. 2. – 324 с.
32. Зубенко С. А. Сущность трансформации социально-экономической системы региона / С. А. Зубенко // Вестник ГТУ. – 2008. – Вып. 12 (68). – С. 495–499.
33. Черникова Л. И. Финансовые трансформации в экономических системах: методы измерения и адаптивные инструменты : автореф. дис. на соискание ученой степени д-ра экон. наук : спец. 08.00.10 – финансы, денежное обращение и кредит / Л. И. Черникова. – М., 2013. – 50 с.
34. Каминская А. О. Государственное регулирование трансформационной экономики / А. О. Каминская, Е. В. Наливайченко // Известия ВолгГТУ. – 2016. – № 16. – С. 20–25.
35. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : ИНФА-М, 1999. – 479 с.
36. Иванова Н. В. Трансформаційні переходи та реформування інфраструктурного потенціалу регіону / Н. В. Иванова // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2015. – № 4. – С. 204–215.
37. Гудова М. В. Трансформация социально-экономических систем в XXI веке : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.01 – экономическая теория / М. В. Гудова. – Санкт-Петербург, 2011. – 19 с.
38. Коллонтай В. На стыке естественных и общественных наук: вклад И. Пригожина / В. Коллонтай // МЭ и МО. – 1998. – № 4. – С. 136–142.

References

1. Kukharskaia, N. A. (2013). Suschnosti napravleniia transformacii ekonomicheskogo razvitiia Ukrainy v usloviyakh rynochnykh reform [Essence and directions of transformation of economic development of Ukraine in the conditions of market reforms]. Ekonomichni innovacii – Economic innovation. (Issue 52), (p. 113–123) [in Ukrainian].
2. Finansova transformaciia: dumka ekspertiv stosovno spilnogo obslugovuvannya ta outsorsingu [Financial Transformation: An Expert Opinion on Joint Services and Outsourcing]. (2012). London : ACCA [in United Kingdom].
3. Steblyakova, L. P. (2010). Transformaciia ekonomicheskikh sistem: teoriia i praktika [Transformation of economic systems: theory and practice]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow [in Russian].
4. Lukinov, I. (1997). Ekonomichni transformacii (naprykintsi XX storichchya) [Economic transformations (late 20th century)]. Kiev : Kniga [in Ukrainian].

5. Teslenko, I. B. (2009). Institucionalnyi analiz transformacionnykh processov v rossiyskoy ekonomike [Institutional analysis of transformation processes in the Russian economy]. Extended abstract of Doctor's thesis. Vladimir [in Russian].
6. Ismailov, M. A., & Musaeva, D. Y. (2014). Akkulturiaciia kak osnovnoy factor transformacii pravovoy sistemy [Acculturation as the main factor in the transformation of the legal system]. Yuridicheskiy vestnik DGU – The Legal Bulletin of the DSU, 3, 24–28 [in Russian].
7. Melnikov, D. V. (2015). Osobennosti transformacii otnosheniy sobstvennosti v Rossii [Features of the transformation of property relations in Russia]. Vestnik YuUrGU. Seriya «Ekonomika i menedzhment» – Vestnik SUSU. Series «Economics and Management», 2 (9), 128–134 [in Russian].
8. Smelik, N. L. (2014). Principy transformacii ekonomicheskoy sistemy [Principles of the transformation of the economic system]. Izvestiia Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta – Izvestiya of the St. Petersburg State Agrarian University, 36, 126–130 [in Russian].
9. Markelov, A. Y. (2009). Transformaciia firmy v processe razvitiia institutov sovremennoy ekonomiki: teoriia, metodologiya, praktika [Transformation of the firm in the process of development of the institutions of modern economy: theory, methodology, practice: author's abstract]. Extended abstract of Doctor's thesis. Saratov [in Russian].
10. Markovich, I. B. (2014). Rozkryttia sutnosti ponyattia transformacii ekonomichnogo prostoru v systemi kategoriy rozvytku nacionalnoyi ekonomiki [Disclosure of the essence of the notion of transformation of the economic space in the system of categories of development of the national economy]. Ekonomika rozvytku – Economy Development, 2, 77–81 [in Ukrainian].
11. Drozdovich, L. I. (2015). Teoretiko-metodologicheskiye aspekty transformacii ekonomicheskikh sistem [Theoretical and methodological aspects of the transformation of economic systems]. Ekonomicheskaya nauka segodnya – Economic Science today, 4, 48–62 [in Russian].
12. Vatutina, L. A., Kuznetsova, A. G., & Fomenko, E. B. (2015). Transformaciia infrastruktury predprinimatelstva pri perekhode k informacionnoy ekonomike [Transformation of the business infrastructure in the transition to information economy]. Nauka i biznes: puti razvitiia – Science and business: ways of development, 12, 27–30 [in Russian].
13. Polanyi, K. (1944). The Great Transformation: The political and economic Origin of Our Time. Boston [in USA].
14. Dzhiyoyeva, I. K. (2010). Transformaciia socialno-ekonomicheskikh processov v prigranichnom regione [Transformation of socio-economic processes in the border region]. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].
15. Bolshaya ekonomicheskaya enciklopediya [Great economic encyclopedia]. (2007). Moscow : Eksmo [in Russian].
16. Platonova, E. (1998). Ekonomicheskiye sistemy i ikh transformaciia [Economic systems and their transformation]. Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniia – World economy and international relations, 7, 30–40 [in Russian].
17. Toffler, E. (2002). Third wave / translation from English. Moscow : AST [in Russian].
18. Shavans, B. (1999). Evolutsionnyi put otsocializma [The Evolutionary Path from Socialism]. Voprosy ekonomiki – Questions of Economics, 6, 4–26 [in Russian].
19. Shapovalov, V. Yu. (2010). Rol socialnykh transformaciy v processe razvitiia obshestva [The role of social transformations in the process of social development]. Teoriia i praktika obshestvennogo razvitiya – Theory and practice of social development, 4, 9–12 [in Russian].
20. Vasin, S. M. (2007). Transformaciia socialno-ekonomicheskoy sistemy regiona [Transformation of the socio-economic system of the region]. Extended abstract of Doctor's thesis. Saint Peterburg [in Russian].
21. Pepa, T. V. (2006). Regionalna dynamika i transformaciia ekonomichnogo prostoru Ukrainy [Regional dynamics and transformation of the economic space of Ukraine]. Cherkassy : Brama-Ukraina [in Ukrainian].
22. Bonet, A., & Ohly, C. (1992). Zum gegenwaertigen Stand der Transformationstheorie [On the Current State of Transformation Theory]. Wirtschaftspolitik – Economic Policy, 41, 28–29 [in Germany].
23. Khomidov, F. M. Teoreticheskiye osnovy transformacii ekonomicheskikh sistem v usloviyakh globalizatsii mirovogo khozyastva [Theoretical bases of transformation of economic systems in the conditions of globalization of the world economy]. (n. d.). www.science-education.ru. Retrieved from : <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23599> [in Russian].
24. Voronkova, O. N. Vektory razvitiya transformacionnykh processov v mirovoy ekonomike [Vectors of development of transformational processes in the world economy]. (n. d.). www.sworld.com.ua. Retrieved from : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/oct-2013> [in Russian].
25. Kirichenko, V. (2000). Rynochnaiia transformaciia ekonomiki: teoriia i opyt [Market transformation of the economy: theory and experience]. Rossiyskiy ekonomicheskii zhurnal – Russian economic journal, 11–12, 34–37 [in Russian].
26. Singh, V., Skiles, S. M., Krager, J., & Seepersad, C. C. (2009). Innovations in design through transformation: a fundamental study of transformation principles. Journal of Mechanical Design. (Vol. 131), (p. 18) [in USA].

27. Plotnikov, D. A. (2005). Transformaciia ekonomicheskoy sistemy Rossii v perekhodnoy period [Transformation of the economic system of Russia in the transitional period]. Candidate's thesis. Omsk [in Russian].
28. Karpunina, E. K. (2011). Transformaciia kak sposob razvitiya ekonomicheskoy sistemy [Transformation as a way of development of the economic system]. Vestnik TGU. Gumanitarnyye nauki. Ekonomika. – Bulletin of TSU. Humanitarian sciences. Economy. (Issue 4), (p. 27–34) [in Russian].
29. Tufetulov, A. M. (2009). Intergracionnye processy transformacii ekonomicheskoy struktury regionalnoy ekonomiki [Integration processes of transformation of economic structure of regional economy]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow [in Russian].
30. Martynov, A. V. (2011). Ob obnovlennoy koncepcii ekonomicheskoy transformacii [On the renewed concept of economic transformation]. Obshchestvo i ekonomika – Society and Economics, 4–5, 5–36 [in Russian].
31. Manakhova, I. V. (2003). K voprosu o postroyenii modeli ustoychivogo razvitiya nacionalnoy ekonomiki [On the question of constructing a model for the sustainable development of the national economy]. Formirovaniye rossiyskoy modeli rynochnoy ekonomiki: protivorechiya i perspektivy – Creation of the Russian model of a market economy: contradictions and perspectives. (Part. 2). Moscow [in Russian].
32. Zubenko, S. A. (2008). Suschnost transformacii socialno-ekonomicheskoy sistemy regiona [The essence of the transformation of the socio-economic system of the region]. Vestnik GTU – Bulletin of the State Technical University. (Issue12), (p. 495–499) [in Russian].
33. Chernikova, L. I. (2013). Finansovyye transformacii v ekonomicheskikh sistemakh: metody izmereniya i adaptivnyye instrumenty [Financial transformations in economic systems: measurement methods and adaptive tools]. Extended abstract of Doctor's thesis. Moscow [in Russian].
34. Kamiskaia, A. O., & Nalivaychenko, E. V. (2016). Gosudarstvennoye regulirovaniye transformionnoy ekonomiki [State regulation of the transformational economy]. Izvestiia VolgGTU – Izvestia VolgGTU, 16, 20–25 [in Russian].
35. Rayzberg, B. A., Lozovskiy, L.Sh., & Starodubceva, E. B. (1999). Sovremenniy ekonomicheskiy slovar [Modern Economic Dictionary]. Moscow : INFA-M [in Russian].
36. Ivanova, N. V. (2015). Trasformatsiyni perekhody ta reformuvannya infrastruktturnogi potentsiala regionu [Transformational Transitions and the Reform of the Infrastructure Capacity of the Region]. Problemy i perspektivy ekonomiki i upravlinnia – Problems and Prospects of Economics and Management, 4, 204–215 [in Ukrainian].
37. Gudova, M. V. (2011). Transformaciia socialno-ekonomicheskikh sistem v XXI veke [Transformation of socio-economic systems in the 21st century]. Extended abstract of Candidate's thesis. Saint-Peterburg [in Russian].
38. Kollontay, V. (1998). Na styke estestvennykhi obshchestvennykh nauk: input I. Prigozhin [At the intersection of natural and social sciences: the contribution of I. Prigogine]. ME i MO – ME and MO, 4, 136–142 [in Russian].